

ОЦІНКА РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОГО РИНКУ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

ASSESSMENT OF THE GRAIN MARKET DEVELOPMENT OF THE BLACK SEA REGION OF UKRAINE

УДК 338: (477.7)

<https://doi.org/10.32843/bSES.59-34>

Іваненко Т.Я.

к.е.н., доцент кафедри готельно-ресторанної справи та організації бізнесу Миколаївський національний аграрний університет

Порудєєва Т.В.

к.е.н., провідний науковий співробітник Миколаївська державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту зрошуваного землеробства Національної академії аграрних наук України

Ivanenko Tetiana

Nikolaev National Agrarian University

Porudeyeva Tatyana

Mykolayiv State Agricultural Research Station of the Irrigated Institute of Agriculture of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

У статті розглянуті регіональні особливості функціонування зернового ринку, які зумовлені природно-кліматичними умовами, спеціалізацією, наявним економічним потенціалом, екологічними та іншими характерними рисами. Проведений аналіз загального імпорту та експорту зерна та зернової продукції Причорноморського регіону дав змогу виявити негативну тенденцію, що значною мірою пов'язано з падінням врожайності і, як наслідок, зі скороченням валових зборів, а також із зростанням споживання зернової продукції. Відновилися тенденція зниження експорту зернових Причорноморського регіону. Цілеспрямоване розширення експорту на зерно як сировини негативно позначається на економіці держави та конкретному його товаровиробнику – сільськогосподарському підприємстві. Прийнятним шляхом активізації економіки регіону є підвищення ефективності зернової галузі на базі нової виробничої системи – регіонального зернового кластера. Кластерна модель є стратегічною для Причорноморського регіону та держави загалом для розвитку як внутрішнього, так і зовнішнього іміджу країни на міжнародній арені.

Ключові слова: зерновиробництво, Причорноморський регіон, виробництво, рентабельність, ефективність, ринок зерна, кластерна модель.

В статье рассмотрены региональные особенности функционирования зернового

рынка, обусловленные природно-климатическими условиями, специализацией, имеющимся экономическим потенциалом, экологическими и другими характерными чертами. Проведенный анализ общего импорта и экспорта зерна и зерновой продукции Причерноморского региона позволил выявить негативную тенденцию, что в значительной степени связано с падением урожайности и, как следствие, с сокращением валовых сборов, а также с ростом потребления зерновой продукции. Возобновились тенденция снижения экспорта зерновых Причерноморского региона. Целенаправленное расширение экспорта на зерно в качестве сырья негативно сказывается на экономике государства и конкретном его производителе – сельскохозяйственном предприятии. Приемлемым путем активизации экономики региона является повышение эффективности зерновой отрасли на базе новой производственной системы – регионального зернового кластера. Кластерная модель является стратегической для Причерноморского региона и государства в целом для развития как внутреннего, так и внешнего имиджа страны на международной арене.

Ключевые слова: зернопроизводство, Причерноморский регион, производство, рентабельность, эффективность, рынок зерна, кластерная модель.

The article discusses the regional features of the functioning of the grain market, due to natural and climatic conditions, specialization, available economic potential, environmental and other characteristic features. It is substantiated that grain production belongs to strategically important industries and is the basis for the development of the national agri-food market. The investigated Black Sea region has a number of features: it is, first of all, favorable natural and climatic conditions that allow growing food grain. Secondly, the technologies worked out for centuries, the presence of large tracts of chernozems make it possible to grow grain with a relatively low production cost. Third, the presence of a marketing infrastructure and proximity to seaports can provide a low cost of the marketing chain compared to other regions. Studies have established that in general, the country, including the Black Sea region, provides its own food security for such types of agricultural products as grain. However, it should be noted that mainly the production of feed grains is observed in the country. This means that the country, including the Black Sea region, are forced to import certain types of grain crops with high quality indicators for food purposes, as well as species that are not grown in the country. The analysis of the total import and export of grain and grain products of the Black Sea region revealed a negative trend, which is largely associated with a drop in yield and, as a result, with a decrease in gross harvests, as well as with an increase in consumption of grain products. The downward trend in grain exports from the Black Sea region has resumed. The purposeful expansion of exports for grain as a raw material negatively affects the economy of the state and its specific producer – an agricultural enterprise. An acceptable way to revitalize the region's economy is to increase the efficiency of the grain industry on the basis of a new production system – a regional grain cluster. The cluster model is strategic for the Black Sea region and the state as a whole for the development of both the internal and external image of the country in the international arena.

Key words: grain production, Black Sea region, production, profitability, efficiency, grain market, cluster model.

Постановка проблеми. Забезпечуючи продовольчу безпеку країни, зерновиробництво належить до стратегічно важливих галузей та є основою розвитку національного агропродовольчого ринку. Виробництво конкурентоспроможної продукції цієї галузі можливо лише за умови впровадження інновацій та сучасних новітніх технологій сільськогосподарськими товаровиробниками.

Сучасному стану розвитку галузі притаманна не вирішеність цілого комплексу проблем, які перешкоджають довгостроковому збалансованому її

розвитку. Ситуація сьогодні характеризується появою нових відкриттів і науково-технічних розробок, але через незадовільний фінансовий стан більшості сільськогосподарських підприємств рівень упровадження нововведень у реальну практику виробництва є недостатнім.

Ринкові реформи торкнулися і зернового продовольчого підкомплексу Причорноморського регіону. Зернове господарство регіону та країни у своєму розвитку збільшило існуючий розрив порівняно з рівнем продуктивності зернової галузі в кра-

їнах – найбільших виробниках аграрної продукції. Нині зерновому господарству нашої країни притаманний вкрай екстенсивний рівень його ведення, що повною мірою поширюється і на зерновий ринок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Необхідно відзначити, що проблемі формування збалансованих агропродуктових ринків присвячені роботи таких учених, як С.Л. Ганначенко [1], С.М. Кваша, М.М. Ільчук, І.А. Коновал [2], П.Т. Саблук [3] тощо. Крім того, питання теорії і практики формування кооперативно-інтеграційних структур у зернопродуктовий підкомплекс знайшли відображення у працях Ю.О. Лупенко, А.О. Гуторов [4, 5], В.Я. Месель-Веселяк [6], Ю. Кернасюк [7], О.М. Шпичак, О.В. Боднар [8], Р.С. Зубков [9], І.О. Іртищева, Л.П. Рогатіна [10] та інші. В їхніх роботах розглянуті питання становлення і регулювання зернового ринку, створення ефективної системи збуту продукції. Підвищення рівня стійкості розвитку регіонального зернового ринку значною мірою залежить від організаційно-економічних відносин його суб'єктів у процесах виробництва, транспортування, зберігання і реалізації готової продукції.

Актуальність вирішення названих питань, а також важливість наукового обґрунтування організаційно-економічного механізму формування й ефективного функціонування регіонального ринку зерна Причорноморського регіону на сучасному етапі розвитку визначили напрям проведення дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз стану ринку зерна, формулювання пропозицій, пов'язаних із формуванням механізму прибуткового господарювання сільськогосподарських товаровиробників Причорноморського регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Актуальним питанням для аграріїв країни, в тому числі Причорноморського регіону, було і залишається підвищення рівня показників еколого-економічної ефективності їхньої діяльності. Запорукою підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників є насичення внутрішнього зернового ринку та обмеження експорту сировини виробленої ними продукції за цінами, близькими до витрат на її виробництво.

Дослідження показали, що регіональні особливості функціонування зернового ринку зумовлені природно-кліматичними умовами, спеціалізацією, наявним економічним потенціалом, екологічними та іншими характерними рисами.

Зернова галузь завжди посідала провідне місце в структурі агропромислового комплексу Причорномор'я завдяки сприятливим природно-кліматичним умовам, родючості ґрунтів і набутому історичному досвіду хліборобів, що в кінцевому рахунку забезпечувало ефективне виробництво зерна.

Досліджуваний регіон має низку особливостей. Насамперед це сприятливі природно-кліматичні умови, які дають змогу вирощувати продовольче зерно. По-друге, століттями відпрацьовані технології, наявність великих масивів чорноземів дають змогу вирощувати зерно з відносно низькою виробничою собівартістю. По-третє, наявність збутової інфраструктури та близькість до морських портів можуть забезпечувати найменші порівняно з іншими регіонами витрати маркетингового ланцюга.

Загалом ці фактори повинні позитивно впливати на конкурентоспроможність регіону на світових ринках, повністю забезпечивши власні потреби в зерновій продукції.

З метою більш об'єктивної оцінки стану і стійкості розвитку досліджуваної галузі Причорноморського регіону нами розглянуто показники виробництва зерна за 2017–2019 рр. (рис. 1).

Аналіз показників виробництва зернових культур у середньому за 2017–2019 роки свідчить, що 62,5% загального обсягу виробництва припадає на пшеницю. За аналізований період простежується тенденція до зменшення урожайності основної зернової культури на 3,3 ц з 1 га. Кожна п'ята тонна валового виробництва зернових – ячмень.

Слід зазначити, що у Причорноморському регіоні стабільно високий показник виробництва зерна був тільки за ячменем – 2611,1 тис. т, виробництво інших зернових культур у 2019 році суттєво знизилася.

В останні роки спостерігається позитивна тенденція щорічного збільшення валового збору зернових культур за рахунок збільшення посівних площ. Перше місце у Причорноморському регіоні як за площами посівів – 1581,2 тис. га, так і за обсягами виробництва посідає пшениця.

Показники економічної ефективності виробництва зерна у Причорноморському регіоні та порівняно з Україною загалом за період 2017–2019 рр. найвищими були у 2017 р., коли рівень рентабельності становив 29,5% (рис. 2).

Нижча економічна ефективність виробництва та реалізації зернових культур господарств Причорноморського регіону порівняно з середніми показниками по Україні показує нижчий технологічний рівень розвитку галузі.

Дослідженнями встановлено, що загалом країна, в тому числі Причорноморський регіон, забезпечує власну продовольчу безпеку за таким видом сільськогосподарської продукції, як зерно. Однак не можна не відзначити, що в країні спостерігається в основному виробництво фуражного зерна. Загалом якість пшениці врожаю 2019 р. оцінюється як більш висока, ніж у попередні роки. Згідно з різними аналітичними прогнозами, частка продовольчої пшениці порівняно з фуражною зерновою буде приблизно на 10% вищою, ніж у 2018 р.

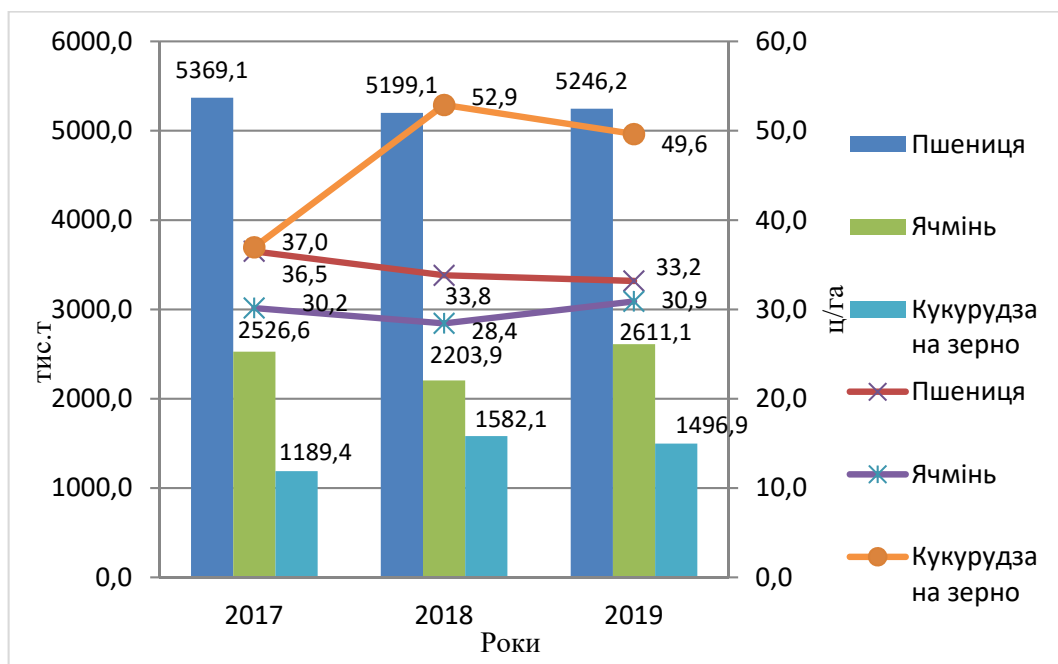

Рис. 1. Динаміка виробництва та урожайності зернових культур Причорноморського регіону за 2017–2019 рр. [11]

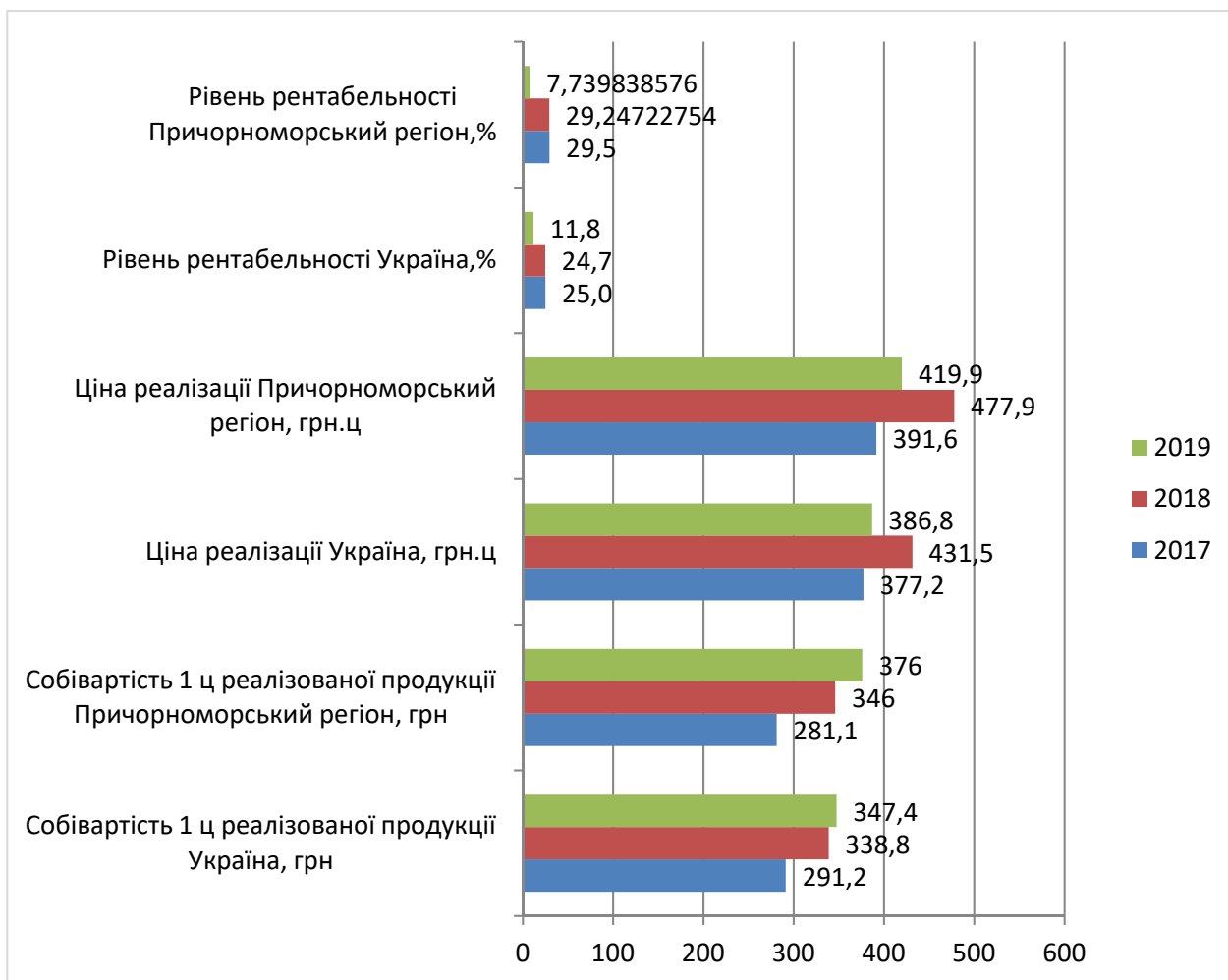

Рис. 2. Динаміка економічної ефективності виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Причорноморського регіону у 2017–2019 рр. [11]

Це означає, що країна, в тому числі Причорноморський регіон, змушена імпортувати певні види зернових культур із високими показниками якості для продовольчих цілей, а також ті види, що не вирощуються на території країни.

Проведений аналіз загального імпорту та експорту зерна і зернової продукції Причорноморського регіону дав нам змогу виявити негативну тенденцію. Загальний обсяг ввезення всіх видів зерна і зернопродуктів в країну починаючи з 2016 р. став значно скорочуватися, але вже починаючи з 2017 р. його рівень збільшився до 6,8 млн дол. США. У наступні два роки спостерігалось зростання досліджуваного показника до 12,2 і 16,8 млн дол. США відповідно. Значною мірою це пов'язано з падінням врожайності і, як наслідок, зі скороченням валових зборів, а також із зростанням споживання зернової продукції.

Необхідно відзначити, що в 2019 р відновилися тенденція зниження експорту зернових Причорноморського регіону і зафіксувалася на відмітці 1633,4 млн дол. США. У грошовому еквіваленті пікове значення досліджуваного показника спостерігалось в 2018 р, а найменше – в 2015 р.

Зерновий ринок, крім поставок зерна в відповідному асортименті і кількості, передбачає також проведення всіх видів угод із його реалізації. Практичне здійснення процесу купівлі-продажу зерна відбувається за допомогою відповідної ринкової інфраструктури. Дрібний господар не може забезпечити якісне зберігання через відсутність специфічних потужностей. Тому зерно на півдні України

потрапляє на ринок у другій половині маркетингового сезону і має істотно нижчу якість. Тому як в Україні загалом, так і в Причорноморському регіоні необхідно забезпечити достатню кількість відповідно оснащених складських приміщень, а також спеціальну базу даних із наявності та обліку зерна однорідної якості.

У ТОП-5 вантажовідправників українського зерна в 2019/20 МР увійшли:

1. «Кернел» – 7,98 млн т зерна (на 1,9 млн т більше 2018/19 МГ), з часткою на ринку 13,29%;
2. SOFCO Agri Ukraine – 5,03 млн т (+410 тис. т), 8,37%;
3. «НІБУЛОН» – 4,98 млн т (-139 тис. т), 8,28%;
4. «Каргілл» – 4,39 млн т (+805 тис. Т), 7,31%;
5. «Луї Дрейфус Компані Україна» – 4,13 млн т (+978 тис. т), 6,87%.

Найбільшим вантажовідправником зерна в 2019/20 МР стала компанія «Кернел» з часткою на ринку 13,29%. При цьому компанія за рік наростила відвантаження на 1,9 млн т. «Збільшенню відправок сприяв запуск терміналу Transgrain у порту Чорноморськ (причали № 14 і № 15). Компанія працювала також через термінали «ТІС» і «Ніка-Тера». Напрями, за якими було відправлено найбільшу кількість зерна компанією «Кернел»: Китай (1,64 млн т), Нідерланди (1,3 млн т), Індонезія (0,75 млн т), Єгипет (0,63 млн т).

Південний регіон України зараз об'єднує Одеську, Миколаївську і Херсонську області в межах Причорноморського економічного району.

На жаль, питання виходу зерновиробників Причорномор'я на ринок потребують негайного

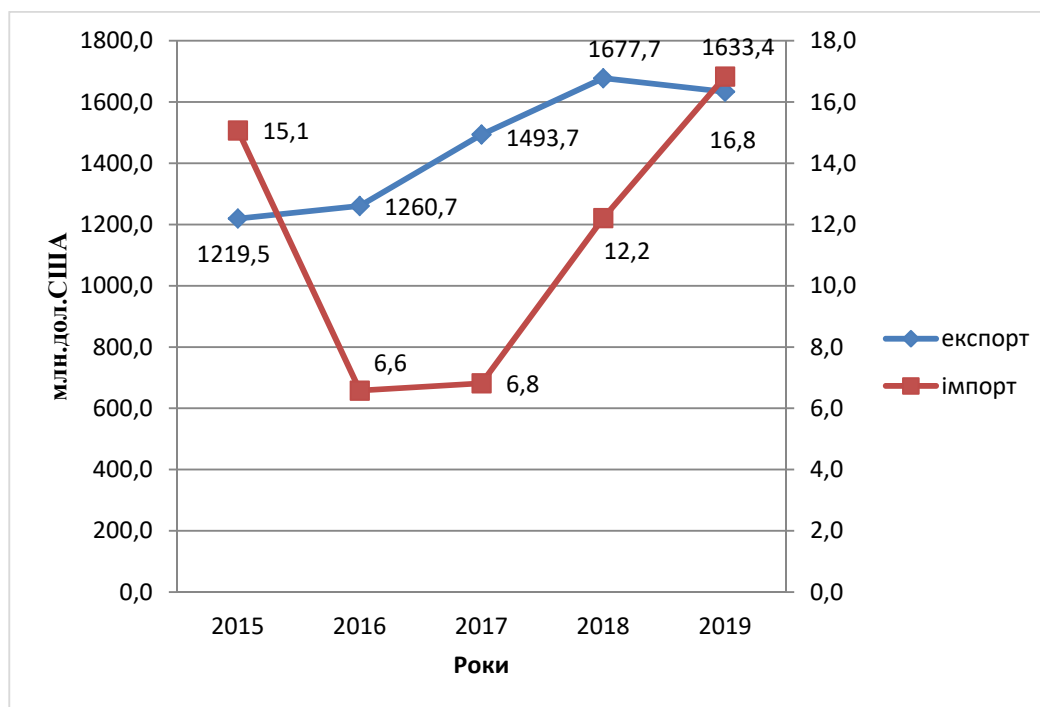

Рис. 3. Динаміка експорту та імпорту зерна Причорноморського регіону у 2015–2019 рр., млн. дол. США [11]

вирішення. Зернотрейдери, що скуповують зерно в товаровиробників із наступною його реалізацією, отримують у середньому 150–200 грн за т прибутку. Це свідчить про недоцільність експорту зерна за кордон або скорочення його обсягів реалізації. Україна має поставити за пріоритет завдання замкнутого циклу виробництва: виробництво зерна – переробка на борошно – виготовлення нового продукту – продаж виробленої продукції – реінвестиції у виробництво. Прикладом економічної та соціальної доцільності перероблення зерна озимої пшениці на борошно на внутрішньому ринку є ТОВ «Агро-Юг-Сервіс» (м. Миколаїв) Миколаївської області.

Виробництво зерна в регіоні сконцентровано як у великих, так і у дрібних товаровиробників, для яких, на жаль, залишається проблема високих витрат на виробництво зерна. Сюди відноситься обслуговування техніки і закупівля імпортних засобів захисту. Складніше стало як обслуговувати старі, так і залучати нові кредити, оскільки значна частина інвесторів побоюється приводити інвестиції в Україну.

Найбільш прийнятним шляхом активізації економіки регіону є підвищення ефективності зернової галузі на базі нової виробничої системи – регіонального зернового кластера, суть якого полягає в кооперації зусиль споріднених підприємств, фінансових, дослідницьких, навчальних, торгових структур і державних установ для спільного виробництва продукції, яка відповідає світовим стандартам. Кластерна модель має великий потенціал і в зерновій галузі, оскільки вона є стратегічною для держави для розвитку як внутрішнього, так і зовнішнього іміджу країни на міжнародній арені.

У зерновий кластер повинні обов'язково входити: підприємства з постачання пально-масляних матеріалів, пестицидів та гербіцидів; насінницькі господарства, підприємства, які спеціалізуються на запчастинах до сільськогосподарської техніки.

Кластерна модель розвитку зернової галузі вимагає змістовнішого дослідження логістичного менеджменту й упровадження системи логістики на підприємствах.

Під час управління потоковими процесами у сфері постачання, виробництва та реалізації зернової продукції виникає досить багато проблем, вирішення яких покликане забезпечити безперебійне функціонування виробничого процесу, як наслідок – зменшення витрат, більше та якісніше задоволення потреб споживачів і відповідно до цього – забезпечення стабільної діяльності і прибутку підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Сільськогосподарські товаровиробники Причорноморського регіону повинні просувати філософію

реалізації міждержавних економічних відносин. Цілеспрямоване розширення експорту зерна як сировини негативно позначається на економіці держави та конкретному його товаровиробнику – сільськогосподарському підприємстві.

Виробникам зерна Причорноморського регіону потрібно концентруватися на експорті зерна й активно готувати внутрішнє економічне середовище до європейських вимог конкурентоспроможності. Для цього необхідно створювати кластери з виробництва переробки зерна на борошно, хлібобулочні вироби, макарони тощо з наступною їх реалізацією на внутрішньому і зовнішньому ринках, що забезпечить додаткові надходження до бюджетів усіх рівнів, створення нових робочих місць. У перспективі завдання розвитку зернового виробництва країни визначаються необхідністю її самозабезпечення зерном за обсягом, асортиментом і якістю, а також переходу до збалансованого його експорту та імпорту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ганначенко С.Л. Світовий ринок агропродовольства на сучасному етапі розвитку: перспективи для України. *Економіка і прогнозування*. 2010. № 1. С. 142–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2010_1_12.
2. Кваша С.М. Економічне обґрунтування програми виробництва зерна пшениці в Україні / С.М. Кваша, М.М. Ільчук, І.А. Коновал // *Економіка АПК*. 2013. № 3. С. 16–24.
3. Саблук П.Т. Економічний інтерес у розвитку аграрного виробництва. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 356 с.
4. Лупенко Ю.О., Гуторов А.О. Виробнича типізація сільськогосподарських товаровиробників України. Харків : ТОВ «Смуґаста типографія», 2016. 240 с
5. Гуторов А.О. Розвиток інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки. Київ : ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2016. 484 с
6. Месель-Веселяк В.Я. Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 5–14.
7. Кернасюк Ю. Світовий ринок зерна: попит і пропозиція. *Агробізнес Сьогодні*. URL: <http://agrobusiness.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/9352-svitovyi-rynok-zerna-popyt-i-propozytsiia.html> (дата звернення: 12.12.2018).
8. Шпичак О.М. Оптимізація ринку зерна України та її результативність / О.М. Шпичак, О.В. Боднар // *Моніторинг біржового ринку*. 2014. № 2 (21). С. 8–14.
9. Зубков Р.С. Сучасний стан та особливості інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств Причорноморського регіону України. *Економіка та держава*. 2016. № 12. С. 32–33. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2016/9.pdf.
10. Іртіщева І.О., Рогатіна Л.П. Зовнішньоторгівельна складова розвитку Причорноморського регіону на ринку аграрної продукції. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 19. С. 323–328. URL: <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/64.pdf>

11. Офіційний сайт державної служби статистики. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 31.08.2020).

REFERENCES:

1. Hannachenko S.L. (2010) Svitoviy rynek ahroproduktstva na suchasnomu etapi rozvytku : perspektyvy dlia Ukrainy [The agrofood world market at present stage of development: prospects for Ukraine]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 1, pp. 142–153. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2010_1_12.

2. Kvasha S.M., Ilchuk M.M., Konoval I.A. (2013) Ekonomichne obgruntuvannia prohramy vyrobnytstva zerna pshenytsi v Ukraini [Economic feasibility of the production of wheat in Ukraine]. *Ekonomika APK [Economy AIC]*, no. 3, pp. 16–24.

3. Sabluk P.T. (2014) Ekonomichniy interes u rozvytku ahrarynoho vyrobnytstva [Economic interest in the development of agricultural production]. Kyiv: NNTs «IAE».

4. Lupenko Yu.O., Hutorov A.O. (2016) Vyrobnycha typizatsiia silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv Ukrainy [Production typification of agricultural producers of Ukraine]. Kharkiv: TOV «Smuhasta typohrafiia».

5. Hutorov A.O. (2016) Rozvytok intehratsiinykh vidnosyn v ahrarynomu sektori ekonomiky [Development of integration relations in the agrarian sector of the economy]. Kyiv: TOV «SIK HRUP UKRAINA».

6. Mesel-Veseliak V.Ya. (2018) Vyrobnytstvo zernovykh kultur v Ukraini: potentsiini mozhlyvosti [Cereal production in Ukraine: potential opportunities]. *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 5–14.

7. Kernasyuk Yu. (2018) World grain market: supply and demand. *Ahrobiznes S'ohodni*, no. 1/2, pp. 12–16. Available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/9352-svitovyi-rynok-zerna-popyt-i-propozytsiia.html>.

8. Shpychak O.M., Bodnar O.V. (2014) Optymizatsiia rynku zerna Ukrainy ta yii rezultatyvnist [Optimization of the grain market of Ukraine and its effectiveness]. *Monitorynh birzhovoho rynku [Monitoring of the stock market]*, no. 2 (21), pp. 8–14.

9. Zubkov R. (2016) Suchasnyy stan ta osoblyvosti investycijno-innovacijnoji dijajnosti pidpryjemstv Prychornomors'kogho rehionu Ukrainy. *Ekonomika ta derzhava*, no. 12 (2016), pp. 32–33. DOI: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2016/9.pdf.

10. Irtysheva I.O., Rogatina L.P. (2017) Zovnishnjatorghiveljna skladova rozvytku Prychornomors'kogho rehionu na rynku aghrarynoji produkciji. *Ghlobalni ta nacionalni problemy ekonomiky*, no. 19, pp. 323–328. DOI: <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/64.pdf>.

11. Official site of the State Statistics Service (2020). Available at: <http://ukrstat.gov.ua> (accessed 31 August 2020).